

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Επέκεινα – Ψυχαναλυτική πράξη»

Το άγχος ευνουχισμού ‘γένους θηλυκού’

Επιμέλεια-Παρουσίαση : Αικατερίνη Τζαβάρα, Ψυχολόγος

Εποπτεία: Σάββας Μπακιρτζόγλου, Ψυχολόγος-Ψυχαναλυτής

Το παιδί από τη στιγμή της γέννησής του και σε κάθε στάδιο της ψυχοσεξουαλικής του ανάπτυξης έρχεται αντιμέτωπο με ένα πλήθος απωλειών. Αρχικά καλείται να αντιμετωπίσει την απώλεια του στήθους της μητέρας-απογαλακτισμός, αργότερα την απώλεια των κοπράνων του και την απώλεια της εκάστοτε ερωτογενούς ζώνης. Η κάθε απώλεια βιώνεται και από τα δύο φύλα ως ευνουχισμός.

Σύμφωνα με τον Freud στην παιδική ηλικία δεν υπάρχει δομική διαφορά ανάμεσα στα δυο φύλα, υπάρχει μόνο ένα όργανο, το αρσενικό. Το πέος υπάρχει μόνο στα αγόρια ενώ στα κορίτσια απουσιάζει ή θεωρούν το δικό τους όργανο, την κλειτορίδα, ως μικρό πέος που περιμένουν ότι θα μεγαλώσει αλλά δεν μεγαλώνει. Το αγόρι διαπιστώνει ότι το κορίτσι δεν διαθέτει πέος και φοβάται ότι μια μέρα θα ευνουχιστεί και αυτό. Αντίθετα στο κορίτσι, εφόσον δεν διαθέτει πέος, δεν υπάρχει φόβος αλλά η οδυνηρή διαπίστωση της απώλειας του. Το κορίτσι υφίσταται ισχυρό ναρκισσιστικό πλήγμα λόγω αυτής της απώλειας, θυμώνει με τη μητέρα την οποία θεωρεί υπεύθυνη και στρέφεται στον πατέρα προκειμένου να αποκτήσει το επιθυμητό πέος κάνοντας ένα παιδί μαζί του, κατά τη συμβολική εξίσωση πέος=παιδί. Ο ευνουχισμός εισάγει το κορίτσι στο Οιδιπόδειο πεδίο με άμεση συνέπεια το φθόνο του πέους, το φθόνο για τη δεδομένη απώλεια.

Σύμφωνα με τον Abraham (1922), η θέα των γεννητικών οργάνων εκλαμβάνεται από το κορίτσι ως πληγή και παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα ευνουχισμού, κάτι προϋπήρχε και αποσπάστηκε με τραυματισμό. Σε πολλές γυναίκες η ιδέα ότι έχουν τραυματιστεί

γίνεται αφορμή να ζητούν εκδίκηση από τους 'προνομιούχους' άνδρες με σκοπό να τους ευνουχίσουν. Σύμφωνα με τον Abraham, στις γυναίκες διαμορφώνονται δύο τύποι αντιμετώπισης του 'σμπλέγματος ευνουχισμού', ο ένας αναφέρεται στην ασυνείδητη επιθυμία να υιοθετήσουν έναν ανδρικό ρόλο, να κατέχουν δηλαδή ένα πέος και ο άλλος είναι ο εκδικητικός τύπος. Το γυναικείο σύμπλεγμα ευνουχισμού συχνά εκφράζεται με ψυχρότητα και με κολεοσπασμό. Οι μυϊκές συσπάσεις του κόλπου οι οποίες καθιστούν δύσκολη και επώδυνη τη διεύδυση, ερμηνεύονται ως επιθυμία της γυναίκας να 'αρπάξει', να αποσπάσει εντελώς το πέος από τον άνδρα και να το κρατήσει μέσα της ευνουχίζοντάς τον.

Ο όρος ευνουχισμός, στην ψυχανάλυση χρησιμοποιείται για να αναφέρει δύο φαινόμενα, το ένα ορίζει τον ευνουχισμό ως πραγματική ή φανταστική απώλεια και το άλλο ως τραύμα του γεννητικού οργάνου. Παρόλα αυτά, πλήθος ψυχαναλυτών έχουν μελετήσει από διαφορετικές οπτικές τη χρήση του όρου 'ευνουχισμός'. Η Dorsey (1996), για παράδειγμα, προτείνει να γίνει διαχωρισμός των νοημάτων όσον αφορά το γυναικείο άγχος ευνουχισμού και να χρησιμοποιηθεί ο όρος 'γυναικείο γεννητικό άγχος' (female genital anxiety) όταν αναφερόμαστε στο φόβο απώλειας και τραυματισμού των γυναικείων γεννητικών οργάνων και ο όρος 'άγχος ευνουχισμού' να περιοριστεί στο φόβο για την απώλεια ενός απατηλού, φανταστικού πέους. Επίσης προτείνει τον όρο 'παιδική γενετήσια φάση' αντί του όρου φαλλική φάση και για τα δύο φύλα. Ο Mayer το 1985 προτείνει, για να μην υπάρχει σύγχυση στη χρήση του όρου 'ευνουχισμός', να γίνει διάκριση ανάμεσα στο 'φαλλικό σύμπλεγμα ευνουχισμού' και το 'γυναικείο άγχος ευνουχισμού', ενώ δέκα χρόνια αργότερα αναγνωρίζει ότι ο όρος 'γεννητικό άγχος' (genital anxiety) είναι προτιμότερος από τον όρο 'άγχος ευνουχισμού' ο οποίος συνδέεται με την απώλεια του πέους. Αντίθετα, ο Abraham (1922) δικαιολογεί τη χρήση του όρου 'σμπλέγμα ευνουχισμού' και για τα δύο φύλα καθώς παρατηρεί ότι τα κορίτσια πέρα από τα οδυνηρά συναισθήματα για την πρώιμη απώλεια του πέους, η οποία βιώνεται ως δευτερογενής, έχουν ενεργητικές και παθητικές φαντασιώσεις ακρωτηριασμού όπως συμβαίνει στα αγόρια. Η Lax υποστηρίζει ότι υπάρχουν δύο τύποι γεννητικού άγχους για το κορίτσι, ο πρώτος είναι το πρώιμο γεννητικό άγχος, ο φόβος να μην χάσει την πρόσβαση στα γεννητικά του όργανα και την ευχαρίστηση την οποία θέλει να συνεχίσει να έχει από αυτά, ενώ ο δεύτερος τύπος αναφέρεται στην πεποίθηση ή την

ασυνείδητη φαντασία ότι στερήθηκε ένα πέος, ή συμβολικά την απώλεια της μητρικής αγάπης (Dorsey, 1996).

Σύμφωνα με τον Freud, η μητέρα αποτελεί το πρώτο ερωτικό αντικείμενο τόσο για το αγόρι όσο και για το κορίτσι. Ενώ το αγόρι δεν αλλάζει αντικείμενο αγάπης, το κορίτσι χρειάζεται να μετακινηθεί από τη μητέρα στον πατέρα. Αυτό συμβαίνει για δυο λόγους, ο ένας είναι η εχθρότητα που τρέφει για τη μητέρα, την οποία θεωρεί υπεύθυνη για τη σωματική της ανεπάρκεια και ο άλλος είναι η επιθυμία να αποκτήσει το επιθυμητό όργανο από τον πατέρα μέσω ενός παιδιού, κατά προτίμηση αρσενικού. Η επιθυμία του παιδιού είναι κληρονόμος της επιθυμίας του πέους. Το αρσενικό παιδί αναπαριστά την εκπλήρωση της γυναικείας επιθυμίας για κατοχή του πέους και έτσι αποζημιώνεται για την έλλειψή του. Η μητέρα μεταθέτει στο γιό της όλες τις φιλοδοξίες που είχε καταστείλει. Πολλές γυναίκες νιώθουν ευτυχισμένες κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης εκφράζοντας ικανοποίηση για τη συμβολική αυτή κατοχή του πέους –το πέος γίνεται παιδί. Αντίθετα, υπάρχουν περιπτώσεις που η μητρότητα μπορεί να απορριφθεί γιατί υπενθυμίζει στη γυναίκα τη θηλυκότητά της. Ομοίως η καταθλιπτική διάθεση και ο εκνευρισμός κατά τη διάρκεια της εμμηνόρροιας αναφέρεται ως αποτέλεσμα της απόρριψης της θηλυκότητας. Επίσης, η απόρριψη της θηλυκότητας μπορεί να συμβεί μετά τη διακόρευση η οποία βιώνεται ως ευνουχισμός (Horney, 1939).

Ο Freud υποστηρίζει ότι η ιδέα του ευνουχισμού ξαναζωντανεύει στις γυναίκες με την πρώτη εμμηνόρροια και τη διακόρευση. Στο *Ταμπού της Παρθενίας* αναφέρει ότι τη διακόρευση της γυναίκας αναλάμβανε ένας ιερέας ή ένας μεγάλος σε ηλικία άνδρας, προκειμένου ο μελλοντικός σύζυγος να μην πάρει πάνω του την εχθρότητα της γυναίκας. Η εχθρότητα αυτή δεν οφείλεται στον πόνο που προκαλείται στη γυναίκα κατά τη διακόρευση, αλλά στο ναρκισσιστικό πλήγμα που προέρχεται από την καταστροφή του οργάνου (Freud, 1974).

Ο φθόνος του πέους, σύμφωνα με τον Freud, είναι το υπόβαθρο της γυναικείας συμπεριφοράς και παίζει καθοριστικό ρόλο στην ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη των κοριτσιών. Η θέση του σχετικά με την απογοήτευση του κοριτσιού για την έλλειψη πέους δεν αμφισβητήθηκε από κανέναν ψυχαναλυτή, παρόλα αυτά οι ερμηνείες που δόθηκαν ήταν αντικρουόμενες.

Η Horney (1926), επηρεασμένη από κείμενα του φιλόσοφου Simmel, υποστηρίζει ότι ολόκληρος ο πολιτισμός είναι ανδρικός και ότι η λέξη άνθρωπος ταυτίζεται με τη λέξη άνδρας. Οι νόμοι, η ηθική, οι θρησκείες, οι επιστήμες όλα είναι δημιουργήματα των ανδρών, έτσι και η ψυχολογία της γυναίκας έχει μελετηθεί από την σκοπιά των ανδρών. Ο Delious, χαρακτηριστικά αναφέρει ότι η ψυχολογία των γυναικών είναι ένας χώρος εναπόθεσης επιθυμιών και ανασφαλειών των ανδρών και ότι οι γυναίκες έχουν προσαρμόσει τον εαυτό τους στις επιθυμίες των ανδρών σαν να είναι η αληθινή τους φύση.

Ο φθόνος του πέους, σύμφωνα με τη Horney (1926), οφείλεται σε πολιτισμικούς παράγοντες. Όπως αναφέρει ο Alder, η επιθυμία των κοριτσιών να είναι άνδρες αντικατοπτρίζει την επιθυμία για τα προνόμια που προσδίδει η κοινωνία στους άνδρες, όπως δύναμη, θάρρος, ανεξαρτησία, επιτυχία, σεξουαλική ελευθερία και δικαίωμα επιλογής συντρόφου.

Η Richards (1996), δίνει έμφαση στις νέες απόψεις σχετικά με τη γυναικεία σεξουαλικότητα η οποία σχετίζεται με την εικόνα σώματος, την αυτοεκτίμηση και την αναπαραγωγική δυνατότητα. Οι γυναίκες δίνουν αξία στη γεννητική περιοχή και ανησυχούν για την απώλειά της. Το γυναικείο άγχος για τα γεννητικά όργανα εκφράζεται ως άγχος για την απώλεια των ανατομικών χαρακτηριστικών, των λειτουργιών και των αισθήσεων.

Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια προσδίδουν μεγάλη αξία στην ευχαρίστηση που προσφέρει η γεννητική περιοχή και εκφράζουν φόβους για την απώλεια της. Ο φόβος για την απώλεια της ευχαρίστησης μπορεί να αναλυθεί ως φόβος του πόνου και φόβος για την απώλεια των ευχάριστων αισθήσεων. Ο φόβος για πόνο στα γεννητικά όργανα συνήθως συνδέεται με τον φόβο της επώδυνης διείσδυσης στις ενήλικες γυναίκες (Richards, 1996).

Η Lax (1994), αναφέρει ότι η ιδέα της πρώιμης θηλυκότητας εκφράζεται με φόβους τραυματισμού των γεννητικών οργάνων, γι' αυτό και προτείνει τον όρο 'γεννητικό άγχος' αντί του 'άγχους ευνουχισμού'. Το 'γυναικείο γεννητικό άγχος' περιέχεται σε πολλές εκδηλώσεις φόβων όπως στο φόβο της επώδυνης διείσδυσης (Horney, 1926), στο φόβο για την απώλεια των ευχάριστων αισθήσεων (Jones, 1927) και στο φόβο για την απώλεια της αναπαραγωγικής λειτουργίας (Mayer, 1985). Στην ανάλυση εκφράζονται επίσης φόβοι για την απώλεια της αγάπης, για την απώλεια του

αντικειμένου και φόβοι που αφορούν την ενοχή ή την ντροπή (όπως αναφέρει η Richards, 1996).

Οι φόβοι για επώδυνη διείσδυση συνήθως εκδηλώνονται μέσω επιθετικών και βίαιων φαντασιώσεων. Για παράδειγμα, πολλές γυναίκες φοβούνται να μείνουν μόνες στο σπίτι ή φοβούνται να κυκλοφορούν μόνες σε σκοτεινά μέρη. Πίσω από αυτούς τους ρεαλιστικούς φόβους κρύβονται συνήθως φαντασιώσεις βιασμών όταν είναι μόνες τους στο σπίτι ή όταν βρίσκονται σε σκοτεινά και ερημωμένα σημεία της πόλης. Αυτές οι γυναίκες μπορεί επίσης να επιθυμούν βία και χωρίς τη θέλησή τους συνουσία αλλά οι φόβοι τους είναι πολύ πιο δυνατοί από την επιθυμία. Άλλες γυναίκες εκφράζουν φαντασιώσεις με τον εαυτό τους ως θύμα ληστείας, αρπαγής, φόνου, οι οποίες προέρχονται από παιδικούς φόβους τραυματισμού της γεννητικής περιοχής. Επίσης, οι φόβοι για επώδυνη διείσδυση μπορεί να συνδέονται με τον φόβο του πόνου ως τιμωρία για την επιθυμία να έχουν σεξουαλική ικανοποίηση από ένα άγνωστο, ο οποίος αναπαριστά τον πατέρα. Μια άλλη εκδοχή για τον φόβο του πόνου είναι το γεγονός ότι το πέος του πατέρα είναι αρκετά μεγάλο για να εφαρμόσει στα γεννητικά όργανα του κοριτσιού χωρίς να τα τραυματίσει (Richards, 1996).

Ο πόνος αναμφισβήτητα είναι συνυφασμένος με βασικές φυσιολογικές λειτουργίες της γυναίκας, όπως την αναπαραγωγική διαδικασία και την εμμηνόρροια. Η Deutch υποστηρίζει ότι ο τοκετός και η εμμηνόρροια προσφέρουν μαζοχιστική ικανοποίηση στις γυναίκες. Ο μεγάλος αριθμός γυναικών που παίζει το ρόλο του 'μάρτυρα' και δίνει έμφαση στο πόσο έχει θυσιάσει τον εαυτό του για τα παιδιά, μπορεί να είναι μια απόδειξη ότι η μητρότητα προσφέρει μαζοχιστική ικανοποίηση στις γυναίκες (όπως αναφέρει η Horney, 1939).

Ο Freud αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι γυναίκες έχουν «κάποια κρυφή σχέση με τον μαζοχισμό». Σύμφωνα με την Horney (1939), οι παράγοντες που ενισχύουν την μαζοχιστική τάση στις γυναίκες δεν είναι βιολογικοί αλλά πολιτισμικοί. Η ίδια υποστηρίζει ότι τα μαζοχιστικά φαινόμενα αναπαριστούν την προσπάθεια των γυναικών να κερδίσουν ασφάλεια και ικανοποίηση μέσα από την εξάρτηση και την υπέρμετρη προσφορά στους άλλους.

Οι φόβοι για την απώλεια της ευχαρίστησης εκδηλώνονται με ποικίλους τρόπους. Μερικές γυναίκες φοβούνται ότι δεν θα βρουν ερωτικό σύντροφο. Άλλες είναι διαθέσιμες σε άνδρες που δεν επιθυμούν, για να σιγουρευτούν ότι δεν θα μείνουν

χωρίς ερωτικό σύντροφο. Ενώ άλλες γυναίκες φοβούνται ότι θα γίνουν ψυχρές εξαιτίας του βιασμού ή του αυνανισμού ή της αποτυχίας τους να βρουν έναν άνδρα που να μπορούν να αγαπήσουν. Η φαντασίωση ότι μόνο ένας άνδρας είναι ο ‘σωστός’ άνδρας, αντικατοπτρίζει την πεποίθηση ότι μόνο με τον άνδρα που ήταν μοναδικός μπορεί να υπάρξει ευχαρίστηση, τον πατέρα. Στη φαντασίωση της παιδικής ηλικίας ο πατέρας ήταν αυτός που έδινε σεξουαλική ευχαρίστηση. Ως ενήλικες ακόμα πιστεύουν ότι ποτέ δεν θα έχουν σεξουαλική ευχαρίστηση χωρίς αυτόν (Richards, 1996).

Η φαντασίωση της απώλειας ευχάριστων αισθήσεων από την γεννητική περιοχή αναφέρεται από γυναίκα που βρίσκεται σε αναλυτική διαδικασία, η οποία είχε έναν ασυνήθιστο ασκητικό τρόπο ζωής. Στο τέλος της ανάλυσης κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο ασκητισμός ήταν ένας αμυντικός ελιγμός προκειμένου να αποτρέψει τον εαυτό της από τη σεξουαλική ικανοποίηση, ως τιμωρία για τη σεξουαλική εμπειρία που είχε με τον πατέρα. Στη ζωή της δεν επέτρεπε στον εαυτό της να χαίρεται, όπως επίσης πίστευε ότι όλοι ήθελαν να της στερήσουν την ευχαρίστηση. Πριν την ανάλυση δεν είχε καταλάβει ότι η απάρνηση των απολαύσεων στη ζωή της συνέβαινε προκειμένου να προφυλάξει τον εαυτό της από την απώλεια της σεξουαλικής ευχαρίστησης. Η αναλυόμενη θυσίαζε την σεξουαλική ικανοποίηση στην προσπάθεια να νιώθει ασφαλής. Ο αναλυτής υποθέτει ότι ‘χρησιμοποιούσε’ εσωτερικούς κινδύνους για να εξασφαλίσει την απώλεια της ευχαρίστησης. Ο ένας κίνδυνος ήταν η αποδοκιμασία του εαυτού της επειδή επιθυμούσε να έχει σεξουαλική ευχαρίστηση από τον πατέρα, ενώ ο άλλος κίνδυνος ήταν η απώλεια της πατρικής αγάπης επειδή απαιτούσε περισσότερα από αυτά που μπορούσε να της δώσει (Richards, 1996).

Η γυναικεία σεξουαλικότητα έχει μεγάλη διαδρομή να διανύσει, κινείται αέναα μέσα από διπολικές διαδρομές ενεργητικών και παθητικών πόλων μέχρι να βρει τον προορισμό της.

Βιβλιογραφία

Abraham, K. (1922). Manifestation of the female castration complex. *International Journal of Psychoanalysis*, 3, 1-29.

Dorsey, D. (1996). Castration anxiety or feminine genital anxiety? *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 44 sup., 283-302.

Freud, S. (1974). Το ταμπού της παρθενίας. Στο *Ψυχολογία της ερωτικής ζωής* (σ. 39-62). Επίκουρος: Αθήνα.

Horney, K. (1926). The flight from womanhood. *International Journal of Psychoanalysis*, 7, 324-339.

Horney, K. (1939). Feminine Psychology. In *New ways in psychoanalysis* (pp.101-119). Norton & Co.: London.

Richards, AK. (1996). Primary femininity and female genital anxiety. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 44, 261-281.